

Békés Márton

A KONSPIRÁCIÓ KÍSÉRTETE JÁRJA BE...

„A világ bajait legkönnyebb vizsgálat nélkül hagyni, és az okot vagy okokat olyan szálakban találni, amelyeket titkos kezek éjjel-nappal szőnek. [...] Az összeesküvés feltárója [...] azzal vigasztalódik, hogy értelmezése az egyedül helyes, kézenfekvő, könnyű. Mindenesetre könnyebb, mint gondolkodni.”

Molnár Tamás*

A rendszerváltás utáni magyar értelmiségi diskurzus több résztvevője is foglalkozott az-
zal a kérdéssel, hogy a hidegháború utáni amerikai expanzió és a globalizációnak neve-
zett komplex folyamat hogyan függ össze. Ám sajnos a realista, következtetéseiben és
nyelvi megfogalmazásában is óvatos elemzések helyét hamar átvették a bizarr nászban
egyesülő bal- és jobboldali konspirációs elméletek. Figyeljük meg: ahogyan nő a globá-
lis krízisek hőfoka (az unipoláris processzus válsága, új nagyhatalmi központok megerő-
södése, a közel-keleti válság eszkalációja, a hitelpiaci válság „továbbgyűrűzése” stb.) és
általuk a nemzetközi rendszerre gyakorolt nyomás, valamint hangosodik a hazai belpo-
litikai összeecsapások elmét és ideget egyaránt fárasztó csatazaja (ez főként a balliberális
éra elmúlt hat évében erősödött fel, ezen belül is különösképpen 2006 őszétől vált még
nehezebben elviselhetővé), úgy válik egyre virulensebbé és következtetéseiben könnyör-
telenné a világesemények mögött valamilyen összeesküvést gyanítók táborá. Nyilván e
kettős nyomás hatására megfigyelhető egyesek fél évtizeden belüli radikalizálódása, té-
teleik már-már monomániás ismételtetése és főként a magukat a jobboldal táborába
sorolók részéről egyfajta összeesküvés-paranoia, amely a kiindulópontjaikban is eleve
hibát vétők (Drábik János) mellett mára azokat is elérte (Bogár László), akiken az évez-
redfordulóig nem látszottak elhatalmasodni a globális válság megközelítésének ilyen-
olyan bántalmái.¹ Úgy véljük, hogy utóbbiak táborához csatlakozott Pokol Béla is, aki
legújabb könyvében módszertani hibái mellett következtetéseit hamisságát, irreális vol-
tát is feltárta előttünk.

Érdekes és feltűnő, továbbá rendkívül sajnálatos, hogy a magyar jobboldal egyes
szegmenseiben mennyire hódít a nyugati globkrit és méregzöld mozgalmak újbaloldali
eredőjű globalizáció- és Amerika-narratívája. E „jobboldali marxizmus”, vagy inkább a
globalizáció folyamatával kapcsolatban megfogalmazott bal- és „jobboldali” vélekedése-

* Az összeesküvés mint a történelem megmagyarázása (1993) = Századvégi mérleg. Válogatott írások, Kairosz, Budapest, 1999, 272, 276.

¹ Ezzel kapcsolatban érdemes összevetni Bogár László két kötetét (Magyarország és a globalizáció, Osiris, Bu-
dapest, 2003 és Hálózatok világhuralma, Argumentum, Budapest, 2008), amelyek közül az első egy nagyszabá-
sú kísérlet volt a modernitás – szellemében és nyelvén is – eredeti megközelítésére és kritikájára (a kö-
tet több vitatható pontja mellett), míg utóbbi inkább az öntörvényű fantáziában és az eredeti gondolat ra-
dikális, de nem reális továbbgondolásában jár az élen.

ket egyaránt tartalmazó, stílusában és ellentmondást nem tűrő hangnemében, valamint következtetéseiben egyre radikalizálódó véleményegyüttes legnagyobb tétje, hogy vajon elterjed-e a *mainstream* jobboldalon s ráakaszodik-e a fejlődő magyar konzervativizmusra. Mert ha így lesz, akkor az a nehezen feloldható helyzet áll elő, hogy az eredendően realista, mérsékelt és tényisztelő konzervativizmus egy marxista töredékelméletektől, irreális elméletgyártástól és egyfajta ezoterikus világmagyarázattól befolyásolt ideologikus torzulat lesz. Jó példa erre, hogy nagy szimpátiát keltenek olyan gondolatok, amelyek lényegüket tekintve valami eleve gonoszat látnak az Egyesült Államokban, a piacgazdaságban, az olajiparban, a technika fejlődésében stb., és mindezt orvossággként Hamvástól vett idézeteket ajánlanak. Ez a terjedőben lévő, de remélhetőleg megállítható szellemi áramlat az elbizonytalanodásból származik, amely a fentebb jelzett világfolyamatok terméke.² Képviselői úgy vélik, hogy a planetáris méretekben terjedő „közrossz” főként a neoliberális kapitalizmus térhódításában, a háborúkban és a „gazdaságkor” (Czakó Gábor) eluralkodásában, valamint „a tőke szocietális létrontó hatásában” (Bogár László) ragadható meg, amely mind-mind az *amerikai titkos hatalmi elit* mesterkedésének eredménye. A titkos összeesküvés nyilván megfejtőkért és leleplezőkért kiált, akik tévedhetetlenül nyilatkoztatják ki, hogy az elmúlt negyedszázad két világszerkezet-alakító folyamata – ti. a globalizáció és az amerikai unipoláris (gazdasági, katonai) terjeszkedés – nem egymástól elkülöníthető valamik, hanem éppen egy azonos titkos törekvés láthatóvá váló részei. Ez az elméletgyártás nem arra összpontosít, hogy reális eszközökkel elemezze az előállott nemzetközi szituációt, vagy hogy igyekezzék a piacgazdaság morális alapjait megvetni, hanem konvergálva a nyugati új- és posztbaloldallal, kifejezetten Amerika- és már-már Nyugat-ellenes érzelmeknek ad hangot, ezoterikus magyarázatokba bonyolódik (egyfajta szinkretizmust alkotva az iszlám, a hinduizmus és egy sajátos katolicizmus szelektív felhasználásával), a klímahisztóriával kokettál, nem áttalva felelőtlenül pánikot kelteni (lásd Hetesi Zsolt populáris próféciáit), és irreális konspirációkeresővé válik.

Pokol Béla 2005-ben megjelent kötetében³ már kifejtette, hogy Luhman és Polányi Károly társadalom- és gazdaságelméletét veszi alapul a globális folyamatok elemzésekor, de ezek teoretikus megállapításait korrigálva Marx néhány tézisének is fenntartja, miközben kritikusan viszonyul az előbbiekhöz is. A szerző így vallott erről: „A ’89-es rendszerváltással megvalósított többpártrendszer és piaci szervezés tapasztalatai azonban egy idő után arra ösztönöztek, hogy a korábban félretolt marxi tézisek részbeni igazságát

² Hogy az ilyen és ehhez hasonló nézetek elterjednek-e, az valóban az elkövetkező fél évtized legnagyobb kérdése lesz a magyar jobboldalon. A 2006 óta még jobban érezhető kormányzatlanság, erkölcsi és politikai krízis, valamint gazdasági recesszió sajnos a magyar jobboldal egy részét a realitásoktól való eltávolodásra ösztönözte, ahelyett, hogy felkészüléshez, anyagi és szellemi megerősödéséhez vezetett volna. Mindez arra vezethető vissza, hogy a belpolitikai krízis felerősítette és sokak által elfogadhatóvá tette az azelőtt is meglévő, de karanténban vegetáló nézeteket. Arra gondolunk, hogy a magyar jobboldal egyes szereplői a társadalmi felelősség és a piacgazdaság kiegyensúlyozása helyett antikapitalista baloldali retorikára vete-mednek, minden lehetőséget kihasználnak sok esetben baloldali érzelmeik jobboldali argumentálására, mint amilyen az ökológiai problémák felnagyítása, az atlanti kultúra elleni kikelés, az anyagi jólét és a vállalkozói szellemiség durva kritikája.

³ POKOL. Béla: *Globális uralmi rend*, I., Kairosz, Budapest, 2005.

elismerjem”,⁴ méghozzá a társadalmon belüli uralom gazdasági vonatkozásaiban, de nem a termelőeszközök tulajdonlására, hanem a piaci részesedésre és a pénzügyi dominanciára összpontosítva. Pokol már itt kifejtette, hogy a 20. század második felében, Magyarországon pedig gyors ütemben a rendszerváltás után a korábbi jellemző, funkcionálisan tagolódó nemzeti társadalmi rendszert felbomlasztotta a piaci mechanizmus, amelyben a pénzügyi részesedés játszik strukturáló szerepet. Mindezen folyamat pedig saját tükörképét a nemzetközi rendszer alakulásában is megpillanthatja. Pokol munkája első kötetének második alaptétele az volt, hogy az angolszász pénzügyi és bankszektor az USA „katonai hatalmán nyugodva” új „globális uralmi rendet” hozott létre az elmúlt több mint fél évszázadban, amely piaci és monetáris folyamataival átjárja a nemzetek határait, áthágja a demokratikus döntéshozatalt, és egy megfoghatatlan, de nagyon is létező transzatlanti elitet hozott létre. „Összegezve tehát a piacosság egy újfajta világuralmat alakít ki, a nagy pénzközpontokat ellenőrző embercsoportok világhatalmát” – írja.⁵ A mondanivaló radikalizálódásának csirái már ekkor megkapták keltető hatású logikai táptalajukat, de még bizonyos szempontból – sok kritikával ugyan, de – elgondolkodtató volt. Persze nem a „globális uralmi rend” felvázolt működtetőinek hosszas szapulása irányában kellett volna folytatni, hanem a nemzetállami szuverenitás és a nemzeti identitás megerősítésének javaslatával, a piacgazdaság morális elvekkel övezésének követelésével, a nemzeti jólét növelésének kötelező kívánalmával és a nemzetközi kapcsolatok realista megközelítéséből⁶ fakadó eredmények leírásával. Nem ez történt.

Pokol kutatásait egy második kötetben gyűjtötte össze, amely 2008-ban jelent meg.⁷ Az immár kétkötetessé bővült *Globális uralmi rend* második része a 2004–2007 közötti írássok és előadások anyagából állt össze, amelyet szembeűnően lazábban és kevesebb odafigyeléssel szerkesztetett egybe, mint az első kötet egyébként hasonló módszerrel készült szövegtestét. Pokol azzal gondolta tovább 2005-ös kötetét, hogy annak társadalom- és a gazdaságelméleti megállapításainak alapjára felhúzza a történetiségében vizsgált globalizációs folyamat leírásának felépítményét. Ennek során vizsgálja meg az amerikai és az európai (elsősorban angol és az ezzel is rivalizáló francia–német) gazdaság és politika küzdelmeit, s teszi mindezt úgy, hogy előbbit expanzív „neoliberális piac kapitalizmusnak” írja le, amely az iraki háborúban kulminál, utóbbit pedig a francia–német kontinentális tengely „jóléti államkapitalista” berendezkedése részéről érezhető önálló-sodási kísérlet antiatlantista karakterével jelzi.

Pokol Béla úgy véli, hogy a világgazdasági rendszerben és ezzel párhuzamosan a globális hatalmi szerkezetben a Bretton Woods-i paktum (1944) ’70-es évek elejétől kezdődő angolszász, neoliberálisnak nevezett módosítása indította el azt a folyamatot, amely az első kötetben jelzett eredményre vezetett. A szerző főképp a sikeres jobbolda-

⁴ Uo., 7.

⁵ Uo., 36.

⁶ A következő klasszikus és kortárs, egytől egyig konzervatív szerzőkre gondolunk: Hobbes, Carl Schmitt, Hans J. Morgenthau, Kenneth N. Waltz, Reinhold Niebuhr, Samuel P. Huntington, Robert W. Tucker, Stephen A. Walt, John J. Mearsheimer.

⁷ POKOL Béla: *Globális uralmi rend*, II., Kairosz, Budapest, 2008.

li fordulatot végrehajtó Reagan–Thatcher-érát hibáztatja abban, hogy a '90-es évekre felgyorsulva érkezett meg a „bankár- és más tőkéscsoportok összefonódása”, planetáris dominanciája. Ennek következménye pedig az, hogy a keynesi modelltől „a monetáris–globális kapitalizmus felé” tolódott el a világgazdaság, amelynek további okozata az ezt működtetők, vagyis „az amerikai–angol–holland banktőke” birtokosainak világuralma. A szerző egy sor, unalomig ismert szervezetet (Trilaterális Bizottság, Bilderberg Csoport, CFR) sorol fel, amelyek mind azt hivatottak elérni, hogy Európa szorosabban függjön az említett csoporttól, s rajtuk keresztül az USA-tól. A kötet ennek megfelelően igen hamar a *soft* összeesküvés-elméletek homályába kerül, bevonva a konspirációba a szabadpiaci republikánusokat, a mára az ilyen összegzések elmaradhatatlan negatív hősévé váló „neokonokat”, az amerikai konzervatív agytrösztöket, ám egyetlen világgazdasági adatot, pénzügyi statisztikát sem idéz tézisei alátámasztására.

Amint jeleztük, a kötet beszédek, kisebb írások és „olvasónaplók” füzére, amelyek sorát egy megkésett ismertetés nyitja William F. Engdahl 1992-es kötetéről (*Mit der Ölwaŕfe zur Weltmacht*), amely az olajért folytatott harcot részletezi a világuralomért. A könyv révén Pokol tökéletesen elfelejtkezik a világrendszert meghatározó primer hatalmi aspirációkról (amelyek a hatalomért önmagáért, katonai, geo- és biztonságpolitikai okokból folynak évezredek óta), vagy éppen az eszmék hatásáról, méghozzá azért, hogy mindent gazdasági és anyagi érdekek (előbb az arany, utóbb a kőszén és a kőolaj) felől szemlélhessen. Mindezzel akkor nem lenne baj, ha ezt az idők kezdete óta létező természetes nagyhatalmi törekvésként kezelné és nem – mint Bogár László is teszi – valamiféle démonikus megszállottság hajtotta mágikus erőként tekintene rá, hogy aztán egész fejtegetése az USA expanziójának önfeledt csepülésébe fulladjon. Úgy látszik, Marx történelemhez való hozzáállása (materializmus, termelőeszközök tulajdonlása, elnyomók és elnyomottak kozmikus küzdelme) jobban hatott a jobboldalra, mint gondolnánk. Véghaladva tehát a világtörténelem eseményein, a kötet ismertetése során Pokol is végigjárja Engdahl útját. Így a 19. század közepétől az első Öböl-háborúig (1991) *mindenre talál magyarázatot*, ha az olaj és az amerikai pénzügyi manipulációk felől nézi a dolgokat. Megállapításait kellő morális elítéléssel kíséri, és nagy örömet érez afelett, hogy *végre egy szempontból* sikerült megérteni a francia–angol gyarmati versengéstől Hitler hatalomra jutásán és a vietnámi háborún át az iráni iszlám forradalomig mindent, ami az elmúlt 150 évben a nagypolitikában történt. Bárcsak minden ilyen egyszerű volna: „Keresd az olajat és hibáztasd Amerikát!”

A kötet európai egységesülési folyamatot vizsgáló részének következtetései még akár helyesek is lehetnének, hiszen ennek valóban létezett egy atlantista/amerikai és egy kontinentalista/francia–német verziója, de a szerző megállapításainak gellert ad a pénzügyi–gazdasági összeesküvésbe ágyazott monómánia, ahelyett, hogy reális hatalmi konfliktusokat, politikai érdekeket és értékek összeütközését vizsgálná meg, mondjuk a hidegháború háttere előtt. A módszertani elégtelenség ismét oda vezet, hogy *egydimenziós megoldás* születik többévszázados hatalmi törekvések, eszmei harcok és véletlen események közös kimenetelére. Erre jellemző másik példa, hogy Pokol Brzezinski stratégiai könyvét (*A nagy sakktábla*, 1997) olyan szavakkal kíséri: lehetséges, hogy „a terrorizmus je-

lenségének létrehozása [!], illetve ürügyként [való] felhasználása az Egyesült Államok nagyobb katonai mozgásterének biztosítására tényleg csak az amerikai és a vele együttműködő titkosszolgálatok tevékenységéből származott, és ebből nem lehet komolyabb következményeket levonni a globális geopolitikai szintjén”.⁸ Vagyis lehet, hogy a világ-folyamatokat reális eszközökkel, módszerekkel és tényezőkkel (például demográfia, gazdasági és katonai potenciál, stratégiai érdekeltség, eszmék) vizsgálók nem is a valóságot írják le, hanem a titkosszolgálatok által megteremtett ál-reális felszínét kapargatják csupán. Szemben azokkal, akik valamilyen előttünk ismeretlen okból beavatást nyerhettek, vagy rátermettségük révén bepillantást szereztek a Nagy Titok természetére vonatkozóan. Minél nagyobb a krízis nyomása, annál többen emigrálnak a valóság megközelítésének nehéz világából egy olyan helyre, ahol a komplex folyamatokat *egyetlenegy* okra lehet visszavezetni. Aki nem *így* jár el, vagy esetleg óvatosabban fogalmaz, az könnyen az összeesküvőkkel folytatott kollaboráció gyanújába keveredhet, mivel ő is a konspirátorok meséjével fedi el a valóságot. (Például elfogadja, hogy létezik olyan terrorizmus, amelyet nem a CIA hozott létre; vagy úgy véli, hogy az államok mindig is háborúkat folytattak egymással és mindig természetes törekvésük volt a hegemonia; vagy pedig nem hiszi el, hogy az atlanti civilizáció bármiféle „globális felmelegedést” okozna, amivel a nála egyébként nagyobb széndioxid-kibocsátást produkáló „fejlődő világot” mérgezné.)

Különösen nyugtalanító, hogy Pokol a *globális uralmi rend* felvázolásakor feltétlenül az elnyomó–elnyomott relációt tudja csak elképzelni az elemzés módszertani és tipológiai, sőt szemantikai kereteként, s ezért nem véletlen, ha többször hivatkozik a baloldali szocdemekre, az ökológiai hisztéria képviselőire, vagy személy szerint Marxra, Bourdieu-re, „a világ első számú gondolkodójának tekintett” Habermasra, és a Gramsci nyomdokain járó újbaloldalra. A kötet utolsó két harmadában vissza-visszatérnek az egyre kevésbé megmagyarázott és evidenciaként kezelt összefüggések, s ezzel párhuzamosan erősödik az összeesküvés és vélt végrehajtói feltételezett planetáris törekvéseinek leleplezési szándéka. Ez nyeri el apoteózisát a kötet második felét majd’ teljes egészében kitevő bő fejtegetésben, amely tulajdonképpen egy ismétlő ismertetés Kees van der Pijl három könyvéről. A holland szerzőről megtudjuk, hogy „a marxi elmélet neogramsciánus irányzatának egyik vezető teoretikusa, akinek központi kutatási témáját az európai és transzatlanti tőkés csoportosulások történeti formálódása jelenti”.⁹ A szerző tételeinek magyar nyelvre való átírása közben válik Pokol a magyar Pijllé, aminek abszurdítását az antikapitalista balos értelmiségi gondolatainak jobboldali argumentációja és eközben végbemenő transzformációja jelenti (amelyet sok szempontból Bogár László már régen előkészített a trimondializmus, az antiamerikanizmus és az újbaloldal ökológiai-szociális mondanivalójának relációjában). A pijli tételek előadása közben – érzésünk szerint – Pokol erősen gyanúba keveredik, hogy két kötetének megírásakor vajon nem a Pijl kötetéből megismert leckét ismételte-e meg, mert ismertetése során kiderül, hogy az erősen baloldali értelmiségi fő mondanivalója, az általa felállított szer-

⁸ *Uo.*, 95.

⁹ *Uo.*, 112.

kezet és annak tartalma, akárcsak ennek előadási sorrendisége megegyezik Pokol eljárásával. Sajnos nem segíti a tisztánlátást az sem, hogy nem tudjuk, mit gondol a neomarxista kútfő és mit jobboldali meggyőződésű interpretátora. Különösen akkor lenne szükséges elválasztani egymástól a két gondolkodó véleményét, amikor például „a Reagan elnökkel hatalomra került neokonzervatív hatalmi elitről” olvasunk, akik dehonesztáló módon (!) azzal foglalatostkodtak, hogy *horribile dictu* alkalmazták a „gazdasági háborúval és fegyverkezési versennyel való szétzilálás stratégiáját a gyenge gazdasági teljesítményre képes Szovjetunióval szemben”.¹⁰ A marxizmus hazájának tönkretétele a „kis hidegháborúban” valóban az USA legkonzervatívabb és legsikeresebb elnökének diadala volt, amelynek révén Kelet-Európa és a világ megszabadult a totalitarizmus birodalmától – talán nem volt kér érte. Ám Pokol a hatalmi összeütközések gazdasági, fegyveres stb. csatáinak okait itt sem az államok és az eszmék szükségszerűen konfliktusos természetében leli fel, hanem titkos forgatókönyveket vél felfedezni, amelyeket természetesen Thatcher, Reagan, a CIA és még ki tudja milyen titkos csoportok írtak. A szerző – a holland és az őt ismételő magyar – következetesen és direkt összemossa a posztbipoláris korszak krízisét elemző részekben az elsőgenerációs neokonzervatívokat és Reagant, illetve a második nemzedéket és ifj. Bush unilaterális háborús cselekvését, csak hogy a Nagy Összeesküvés gondolati fonala minél hosszabb legyen és minél több szálát lehessen beleszőni.¹¹

Így érkezünk el a 21. század első évtizedének közeledő végéhez, és egyúttal a kritika befejező szakaszához. Kis történelmi események, nem hogy az egész planetáris világszituációt alakító történések megmagyarázása közben sokszor hallunk összeesküvésekről, titkos konspirációkról, fedett cselekedetokről, amelyeket gondosan elrejtene előlünk, nehogy megtudjuk, mi is az igazság. Az elmúlt 150 év óriási, világrendszert alakító eseményeire (a technicizáció felgyorsulása, az ipari kapitalizmus átalakulása, olajkorszak, két világháború, hidegháború, a posztbipoláris éra konfliktusai, demokratizáció, globalizáció, túlnépesedés, környezeti problémák) vonatkozóan is számos olyan narratívát hallunk, amelyek összeesküvést vélnek felfedezni az ezekkel párhuzamosan haladó hatalmi, politikai, gazdasági átrendeződések mögött. Ezek az egydimenziós magyarázatok többnyire egyetlen tényre választatnak ki maguknak (például az USA expanziója, az olajkincs megszerzése, pénzügyi dominancia, világ gazdasági jelenségek, háborúk stb.), amelyet abszolutizálnak és egy egész történelmi perspektíva központi igazságmagjává avatnak, féltve őrizve sérthetetlenségét. Ezek a magyarázatok azonban soha sem lesznek ké-

¹⁰ *Uo.*, 137.

¹¹ A két generáció közötti diametrális különbségre könyvünkben hívtuk fel a figyelmet (BÉKÉS Márton: *Az amerikai neokonzervatívizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*, Századvég, Budapest, 2008, 320–342). Pokol azzal, hogy elhiszi a két generáció közötti eszmei folytonosságot, éppen hogy az iraki háborút kidolgozó csoport kezére játszik, akik azzal igyekeztek meggyőzni az unilaterális demokrácia-export legitimitásáról a külügyi elemzőket, hogy egyfajta „neo-reagani politikaként” állították be – hamisan – törekvéseiket (vö. William KRISTOL – Robert KAGAN: *Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy*, Foreign Affairs 1996. július–augusztus). Mindezt azért hoztuk fel, mert jellemző, hogy milyen tévedéseket követ el a túlkoncepcionalizáló, ha nem vizsgálja meg részleteiben az esemény- és eszmetörténelmi tényeket a feltételezett konspiráció koherensebbé tétele kedvéért.

pesek megértetni a világtörténeti folyamatok sokszereplős, a véletlen és számtalan egymást keresztező akarat által formált, bonyolult világát. Az összeesküvés-elméletek tulajdonképpen olyan egyszerű, hovatovább primitív történelemmagyarázatok, amelyek saját igazságtöredékeket teszik a világfolyamatok egyedüli magyarázó elvévé. Ebből az elméletalkotásból nincs kitörési lehetőség, és mentes minden gondolati innovációs lehetőségtől, hiszen alapvetően saját „igazságának” elmélyítése, kiterjesztése és megvédelmezése foglalkoztatja. Minden, ami nem úgy magyarázza a folyamatokat, eltérést, sőt eltévelyedést jelent, amely meghamisítja – szándékosan vagy tudatlanságból – az igazságot. Végsősoron az összeesküvés-elmélet történetfilozófiai igénnyel fellépve elveszíti az emberi történelem magyarázó elveivel ápoltságot, és kizárólag konspirációk mozgatta eseménynek minősít mindent. (Noha a történelem folyamatainak általában olyan prózai okai vannak, mint a hatalomért folytatott harc és az eszmék küzdelme, vagy a szabad akarat – véletlenszerű, akár szándékolatlan következményekkel járó – alkotóereje.)

Ha összeesküvések és egytényezős narrációk mentén akarjuk megérteni a történelmet, azzal a lehetetlen feladattal fogunk szembesülni, amelyet egy mára megkopott rakparti felirat felfestője így fogalmazott meg: „próbáld meg elmagyarázni egy pontnak, hogy mi az a gömb”.

Szombathy Viktor (Rimaszombat, 1925. augusztus 31.)

Emléklap a Pápai Református Kollégium és gyülekezet 1752. évi számkivetésének 200. évfordulójára
(Pápa, 1952)